

**DETEKTIV ASARLARDA DIALOG VA PERSONAJLAR
XARAKTERINING IFODALANISHI**

Xudoynazarova Yorqinoy

Samarqand viloyati

ZARMED Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur tezisda detektiv adabiyotda dialog va personaj xarakteristikasining o'rni Arur Konan Doyl asarlari misolida tahlil qilinadi. Sherlok Xolms hikoyalarida dialoglarning syujet rivoji va qahramon xarakterini ochishdagi vazifasi yoritiladi.

Kalit so'zlar: detektiv adabiyot, dialog, xarakteristika, Sherlok Xolms.

Asosiy qism

Detektiv adabiyot jahon adabiyotining o'ziga xos va keng tarqalgan janrlaridan biri hisoblanadi. Ushbu janrning asosiy xususiyati sirli voqea yoki jinoyatning mavjudligi hamda uning mantiqiy tahlil asosida yechim topishidir. Detektiv asarlarda voqealar rivoji, qahramonlarning xarakteri va badiiy tasvir vositalari o'zaro uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ayniqsa, dialog va personaj xarakteristikasi detektiv janr poetikasining asosiy komponentlari sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Dialoglar orqali nafaqat syujet rivojlantiriladi, balki qahramonlarning psixologik holati, dunyoqarashi va individual xususiyatlari ham ochib beriladi.

Detektiv adabiyot tarixida ingliz yozuvchisi Artur Konan Doyl tomonidan yaratilgan Sherlok Xolms obrazi alohida o'rin tutadi. Sherlok Xolms haqidagi hikoya va qissalar detektiv janrning mukammal namunasi sifatida e'tirof etilib, unda dialoglarning badiiy funksiyasi yaqqol ko'zga tashlanadi. Doyl qahramon xarakterini ochishda ko'pincha tasviriy tavsifdan ko'ra dialoglardan samarali foydalanadi. Shu sababli Xolms obrazining o'ziga xos jihatlari asosan uning nutqi orqali namoyon bo'ladi.

Badiiy adabiyotda dialog personajlarning o'zaro muloqoti sifatida tushuniladi. Biroq detektiv asarlarda dialog oddiy suhbat vositasi bo'lib qolmay, balki voqealarning mantiqiy zanjirini yaratishga xizmat qiladi. Masalan, Sherlok Xolms va doktor Uatson o'rtasidagi suhbatlar detektiv syujetning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Xolmsning har bir mulohazasi ma'lum bir dalilga tayangan bo'lsa, Uatsonning savollari o'quvchi uchun tushuntiruvchi vazifasini bajaradi. Bu usul muallifga murakkab tergov jarayonini sodda va tushunarli tarzda ifodalash imkonini beradi.

Xolms xarakterining shakllanishida uning nutqi muhim ahamiyatga ega. U qisqa, aniq va mantiqiy fikr yuritadi. Xolmsning kuzatuvchanligi va tahliliy tafakkuri ko'pincha dialoglar orqali ochib beriladi. Xususan, uning mashhur "You see, but you do not observe" ("Siz ko'rasiz, ammo kuzatmaysiz") iborasi

oddiy ko'rish va chuqur kuzatuv o'rtasidagi farqni ifodalaydi. Mazkur jumla nafaqat qahramonning fikrlash uslubini, balki uning boshqa insonlardan ustun bo'lgan intellektual salohiyatini ham namoyon etadi.

Shuningdek, Xolmsning yordamchisi doktor Uatson xarakteri ham dialoglar orqali shakllanadi. Uatson ko'proq hissiy, insonparvar va oddiy o'quvchining pozitsiyasini ifodalovchi obraz sifatida gavdalanadi. U ko'pincha Xolmsga savollar beradi, uning fikrlarini aniqlashtiradi va shu orqali voqealarni o'quvchiga yaqinlashtiradi. Xolms va Uatson o'rtasidagi xarakter farqi asarga dinamizm beradi hamda dialoglarning tabiiyligini ta'minlaydi.

Detektiv adabiyotda jinoyatchilar, guvohlar va ikkilamchi personajlarning xarakteristikasi ham muhim o'rin tutadi. Konan Doyl ularning nutqidagi o'ziga xosliklar orqali xarakter yaratadi. Ba'zi personajlarning shubhali, ikkilanuvchi yoki haddan tashqari ishonchli gapirish uslubi voqealar rivojida muhim detal sifatida xizmat qiladi. Shu sababli dialog detektiv asarda yashirin ma'lumotlarni ochuvchi vosita vazifasini ham bajaradi.

Dialoglarning yana bir muhim funksiyasi – bu psixologik tasvirdir. Detektiv asarlarda personajlarning ruhiy holati, qo'rquvi, xavotiri yoki aybdorlik hissi ko'pincha ularning gapirish ohangi orqali ifodalanadi. Shu jihatdan qaraganda, dialog faqatgina nutq almashinuvi emas, balki personajning ichki dunyosini ko'rsatuvchi badiiy mexanizm hisoblanadi. Artur Konan Doyl bu usuldan mahorat bilan foydalanib, qahramonlarning xarakterini tabiiy va ishonarli tasvirlashga erishgan.

Detektiv asarlarda xarakteristika ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri tavsif orqali emas, balki qahramonning harakati, nutqi va voqealarga munosabati orqali ochiladi. Aynan shu usul Sherlock Holmes obrazini jahon adabiyotidagi eng mashhur detektiv qahramonlardan biriga aylantirdi. Xolmsning o'ziga xos nutqi, Uatson bilan olib boradigan muloqotlari hamda mantiqiy fikrlash tarzi uning xarakterini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, detektiv adabiyotda dialog va personaj xarakteristikasi bir-biri bilan chambarchas bog'liq tushunchalardir. Artur Konan Doyl asarlarida dialoglar syujet rivojini ta'minlash, sirli voqealarni izohlash va qahramon xarakterini ochishda muhim badiiy vosita sifatida xizmat qiladi. Shu sababli detektiv janr poetikasini o'rganishda dialoglarning funksional xususiyatlarini tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. The Adventures of Sherlock Holmes. London: George Newnes, 1892.
2. A Study in Scarlet. London, 1887.
3. Quronov D. *Adabiyotshunoslik nazariyasi*. Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. Boboyev T. *Adabiyotshunoslik asoslari*. Toshkent, 2002.

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

